

**G`AFUR G`ULOMNING O`ZBEK ADABIYOTIDA
TUTGAN O`RNI**

*Toshkent davlat yuridik universiteti
jinoiy odil sudlov fakulteti
3-bosqich talabasi Eshboyev Sharafiddin*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada G`afur G`ulom o`zbek bolalar she`riyatining yetuk ijodkori sifatidagi faoliyati tahlil etilgan. Shoirning bir qator she`rlari tadqiqi orqali poyetik mahoratida kuzatiluvchi o`ziga xosliklar asoslab berilgan. G`.G`ulom qahramonlar nutqini individuallashtirishda xalq og`zaki ijodining mubolag`aga asoslanuvchi hajviy-yumoristik janri bo`lgan lofdan mohirona foydalangani ko`rsatilgan. Maqolada ilgari surilgan fikrmulohazalardan muayyan nazariy umumlashmalar chiqarilgan.

Kalit so`zlar: bolalar she`riyati, yumor, didaktika, she`r, misra, lof, askiya, og`zaki ijod, mubolag`a

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируется творчество Гафура Гулама как зрелого творца узбекской детской поэзии. Особенности, наблюдаемые в поэтическом мастерстве поэта, обосновываются путем изучения ряда стихотворений поэта. Показано, что для индивидуализации речи героев Г. Гулам умело использовал комико-юмористический жанр фольклора лóf, основанный на преувеличении. Из высказанных в статье мнений были сделаны определенные теоретические обобщения.

Ключевые слова: детская поэзия, юмор, преувеличение, дидактика, стихотворение, стих, похвала, аския, устное творчество. сатира

ABSTRACT: This article analyzes the work of Gafur Gulyam as a mature creator of Uzbek children's poetry. The features observed in the poetic skill of the poet are substantiated by studying a number of poems by the poet. It is shown that in order to individualize the speech of the characters, G. Gulam skillfully used the comic-humorous genre of folklore, based on exaggeration, lof. Certain theoretical generalizations were made from the opinions expressed in the article.

Key words: children's poetry, humor, exaggeration, didactic, poem, verse, praise, askiya, oral creativity, satire.

KIRISH. G`.G`ulom ijodida asosan bolalarga atalgan she`rlar asosiy o`rinni egallaydi. Bunday she`rlarida shoir o`z estetik idealini tashviqiy-didaktik tarzda ilgari surgan. Sharqona baholash prinsiplarida sobit turib, masalani axloqiy lashtirgan. Chunki shoir ijodiy ta`sirlangan Sharq adabiyotining “Guliston”, “Bo`ston” (Sa`diy), “Qobusnoma” (Kaykovus), “Qutadg`u bilik” (Yusuf Xos Hojib), “Hibat ulhaqoyiq”

(Ahmad Yugnakiy), “Hayrat ul-abror” (Navoiy) singari pandnoma tipidagi asarlarining mazmun-mundarijasida didaktikaga moyillik, universallik kuchlidir. O‘zbek jadid adabiyotining “Turkiy Guliston yoxud axloq” (A.Avloniy), “Yengil adabiyot” (Hamza) kabi didaktik adabiyot namunalari va jadid ma’rifatchilari barcha asarlariga xos yetakchi xususiyat bo‘lgan g‘oyaviy-ma’rifiy didaktika G‘.G‘ulom bolalar she’riyatini ham chetlab o‘tmagan. Binobarin, shoir lirik merosidagi bu tamoyil bir jihatdan vorisiylik, ikkinchidan, muallif axloqiy ma’rifiy maqsadlari bilan bog‘liq tarzda yuzaga chiqadi.

METODLAR. G‘.G‘ulom hayoti va ijodiy faoliyati o‘lasdir, sababi uning ijodiyoti XX asrning ikkinchi yarmidan to bugungacha adabiyotshunoslar, ilm va ijod ahli diqqat-markazida bo‘lib kelgan. O‘zbek adabiyotshunosligida G‘.G‘ulom she’riyati S.Mamajonov [2], A.Akbarov [1], B.Nazarov [6], O.Sharafiddinov [6], B.Sarimsoqov [8] singari adabiyotshunoslar tomonidan muayyan darajada o‘rganilgan. T.Matyoqubovning maqola va tadqiqotlarida shoirning badiiy mahorati, she’riyatidagi tuyg‘ular tovlanishi muayyan darajada tahlil etilgan [5.40-43]. Ammo shoirning badiiy mahorati bolalar she’riyati bilan bilan bog‘liq tarzda mahsus tadqiq etilgan tadqiqotlar unchalik ko‘p emas. Biz ushbu o‘rinda G‘.G‘ulomni bolalar shoiri sifatida o‘rganish orqali poetik obraz yaratish mahorati, tuyg‘u-kechinma va ifodaning o‘ziga xosligi haqida ayrim umumlashmalarimizni ilgari suramiz. Ushbu maqolada qo‘yilgan ilmiy muammo tadqiqiga muvofiq qiyosiytarixiy va tavsifiy metodlardan foydalanildi.

TADQIQOT NATIJALARI. G‘.G‘ulom voqea-hodisalarga munosabatda bolalar dunyoqarashidan kelib chiqadi. Ular nutqida keltirilgan vahima va loflar mohiyatidagi barcha beo‘xshov tomonlar kitobxon diqqatini jalb qiladi. Shoirning bolalarga bag‘ishlangan she’rlarida keltirilgan va ular nazarida oqillik va bilag‘onlik bo‘lib ko‘ringan loflar real voqelikning sifat holati buzilishi, voqea-hodisalar muayyan qirrasini bo‘rttirish, haddan tashqari oshirib ko‘rsatish asosiga qurilgan. Shu bois ham bu maqtanishlar bizda kulgi qo‘zg‘aydi. Chunki kulgililik kategoriyasining subektiv tomonini mutoyiba (yumor) tuyg‘usi tashkil etadi. Yosh kitobxon unda xilma-xil kulgili beo‘xshovliklarni ko‘radi va anglaydi. Shoir she’rlarida bolalarning butun borlig‘i: hozirjavoblik qobiliyatlari, jo‘shqin his-tuyg‘ulari, ulkan orzu-umidlari va erkin tafakkur qudrati namoyon bo‘lgan. Biroq, u kulgi vositasida hodisani shunchaki bo‘rttirib ko‘rsatmoqchi emas. Shoir yosh kitobxon ongida muqoyasa qilish qobiliyatini yuksaltirish maqsadini ko‘zlamoqda. Har biri o‘z nuqtai nazarini mustaqil himoya qilayotgan bolalar hozirjavob, samimiy va so‘zga chechan. G‘.G‘ulom markazida kulgili voqealar yotuvchi hangoma qahramonlarining tematik jihatdan rang-barang nutqini hajviy-yumoristik ruhga yo‘g‘iradi. Bizning e’tiborimizni ularda hayotiy tajriba, sinchkovlik va zehn o‘tkirliги yetarli yuksalmaganiga jalb etadi. Baland orzular hamda amaldagi voqelik o‘rtasidagi nomuvofiqlikni ko‘rsatish asnosida,

beo‘xshov holatlarga nisbatan kitobxon qalbida kulgi qo‘zg‘ay oladi. Natijada, bolalar nomuvofiq keluvchi ziddiyatning asl mohiyatini tabiiy ravishda anglab yetishadi. Bu hol ularni o‘rinsiz maqtanchoqlik illatidan tiyilishga undabgina qolmay, haqiqatni yolg‘ondan ajratish qobiliyati rivojlanishga turtki bo‘ladi. O‘z-o‘ziga nisbatan tanqidiy munosabatni shakllantiradi. Bolalar o‘rtasida umumiy kayfiyat, ya’ni o‘zaro inoqlikni ham yuzaga chiqaradi. Bizningcha, she‘rdagi lofning ishonchliligi barcha tengdoshlar uchun umumiy bo‘lgan xuddi ana shu jihat orqali ta’minlangan. G‘.G‘ulomning “Chaqchaqlashaylik” nomli she‘riy hangomasida Latofat bog‘chaga ekkan olcha birpasda gullab, hosilga kirib, pishibgina qolmay, shirin murabbo bo‘lishga ulgurishida ham narsa-hodisalarning tabiiy holiga nisbatan bo‘rttirib tasvirlanishiga duch kelamiz.

Bog‘chaga olcha ekdim,
Qo‘limda sochma chelak.
Gulladi ham, pishdi ham,
Shirin murabbo bo‘ldi. [20. 335]

Jajji Kumushxon ham maqtanish bobida hech kimdan ortda qolishni istamaydi. Iyun oyida tatilga chiqqan qizaloqning o‘z bog‘ida birvarakayiga bahorgi qovun-tarvuz, kuzgi qulupnay, anor, anjir va behi yetishtirib, bundan bir oycha oldin bozorda sotib bo‘lishi kitobxonda kulgi uyg‘otadi.

Bog‘imda har meva bor:
Bahorgi qovun-tarvuz,
Kuzgi qulupnay, anor.
Bu yerda anjir, behi
Pishganiga oy bo‘ldi.
Kolxozning bozori ham
Mevalarga boy bo‘ldi. [20. 335.]

Kumushxonning birinchidan, iyun oyida bahorgi qovun-tarvuz ekishi, ikkinchidan, may-iyunda mevasi uziladigan qulupnayni kuzda pishadi, deb o‘ylashi vaqt nuqtai nazaridan durust emas. Uchinchidan, anjir ikki-uch yilda, behi uch-to‘rt yilda hosilga kiradi. Behining mevasi sentabr-oktabr oylarida, anorniki sentabrning ikkinchi yarmida uzib olinadi. Binobarin, Kumushxon qovun-tarvuz, qulupnay, anor, anjir va behini birvarakayiga yetishtirib avgustning boshlaridayoq bozorda sotib bo‘lishi qanchalik g‘ayritabiiy tuyulmasin, bularning bari uning “jajji” yoshiga munosib tasavvurlar hosilasidir. Shuningdek, qizaloqning bog‘iga ekkan olti tup paxtasi chaman bo‘lib ochilgani, ularni terishga ulgurolmay qiynalganida olachipor tovug‘i yordamga shoshilganiyu Toshxon chizgan chiroyli suratlar Ermitajdan joy olishi ham o‘ta mubolog‘ali tasvirlardir. G‘.G‘ulom o‘rni bilan she‘rda tasvirlanayotgan narsa yoki hodisaning muayyan jihatini o‘ta bo‘rttirib, kattalashtirib tasvirlaydi. Natijada, xalq og‘zaki ijodi ta’sirida yaratilgan giperbola usuli orqali kulgililik yuzaga keladi. Jumladan, she‘r personajlaridan biri Oysha o‘z qo‘ltig‘ida o‘n

beshta jo‘ja ochish bilan qanoatlanmay, ularga don o‘rnida vitamin sohib uch kunda ulkan tovuq va xo‘rozlar yetishtirganidan lof uradi. Nabi boqqan uch oylik buzoq besh yashar buqadan zo‘rligi yetmaganidek, u kuniga bir mashina o‘t yeb, uch chelak sut berishi giperbola usuliga asoslangan tasvirdir. Bunday holni Zokir boqqan baliqlar misolida ham kuzatamiz:

Zokir boqqan baliqlar
Akvariumga sig‘mabdi,
Devorni yorib chiqib,
Daryo izlab yig‘labdi. [20. 335]

Ushbu fantastik tushunchalar orqali shoir reallik va hayolotni o‘zaro biriktirib yubora oladi. Maqtanish va lof urish bobida o‘rtoqlarini yo‘lda qoldirishni ko‘zlagan Turob ta‘til paytida yolg‘iz o‘zi ukasiga kursi, shuningdek tomga chiqish uchun narvon va yana yettita kattakon divan yasaganini aytib oshkora keriladi. Bu o‘rinda badiiy voqelik zamiridagi g‘ayritabiiylikka xos mantiqsizlik asoslanishi shart emas. Chunki tasvir usulidagi shartlilik talabiga ko‘ra Turobjonning tasavvur olamidagi voqelik muhimdir. Demak, grotesk kitobxonning real voqelikni idrok qilishi, unga muayyan munosabat bildirishi, aniqroq aytganda bir paytning o‘zida ham inkor qilishi, ham tasdiqlashiga imkon yaratadi. Shuning uchun hatto Turob ham, o‘z yolg‘onlariga chippa-chin ishonadi.

Shoir “Kekkaymachoq Sobirjon” she‘rida estetik idealiga zid xarakter sohibi – to‘qqiz yashar Sobirjon Po‘latov obraziga xos o‘rinsiz maqtanchoqlik illati kulgi yo‘li bilan inkor etiladi. G‘.G‘ulom so‘z va amal birligiga rioya etmay, o‘z iqtidorini noto‘g‘ri baholagan, aslida tanballigi tufayli o‘rtoqlaridan ajralib qolgan bolakay obrazini chizadi. Uning konkret vaziyatda izza bo‘lish holatini umumestetik kategoriya bo‘lgan komiklik vositasida ko‘rsatadi. Shoir Sobirjon xarakteriga kinoyaviy g‘oyaviy-hissiy munosabat bildirib, she‘r kompozitsiyasini shunga monand tarzda quradi. G‘.G‘ulom kayfiyat-munosabati orqali badiiy matnda komik ziddiyat yuzaga chiqadi. Boshqacharoq aytganda, badiiylik modusining kinoyaviylik asosiga qurilishi she‘riy matn tuzilishini ham belgilab beradi. Sobirjonning tabiati tashqi borliqdan uzilib qolgani, o‘z-o‘zini anglamasligi bilan xarakterlanadi. Zotan, qahramon o‘ziga bergan yanglish baho ma‘naviy o‘jizlik belgisi. Shoir uni o‘z tiyatiga o‘rtoqlarining nuqtai nazari bilan boqishga undaydi. Ya‘ni: Jirafa qanday hayvon? ekanini bilmagan Sobirjon do‘stlarining beg‘araz kulgisi ta‘sirida ilgari tayangan hayotiy prinsiplari, e‘tiqod va a‘molidan voz kechib, bilmaganlarini so‘rab, o‘rganib oladigan, ma‘naviy-axloqiy butun bolaga aylanadi. Muhimi, G‘.G‘ulom kitobxonga Sobirjon tushgan ruhiy psixologik vaziyatni his qildiradi. G‘oyaviy-ma‘rifiy didaktika orqali qahramon va o‘quvchi o‘rtasidagi emotsional aloqani tiklashga erishadi. Bu hol katarsis hodisasi yuzaga chiqishiga imkon yaratadi. Umuman, G‘.G‘ulom kulgililik estetik kategoriyasidan foydalanib umuminsoniy muammolarni

umumlashtirish va badiiy tahlil etishdan aniq ma'naviy-axloqiy maqsadni ko'zlagan. Lofning mazmuniga mos mubolag'a, giperbola (tasvirlayotgan narsani kattalashtirish) va grotesk qo'llash orqali turfa ajoyibotu g'aroyibotlarga qiziquvchi kitobxon ongida mushohadakorlikni yanada chuqurlashtirishga erishgan. Muhimi, beg'araz hazil-mutoyiba yosh kitobxon ongu shuuri hamda ruhiyatiga rostgo'ylik, ulug'vorlik, olijanoblik singari fazilatlarini naqshlaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Akbarov A. Shoirning hayoti. T.: Adabiyot va san'at, 1973
2. Mamajonov S. Uslub jilolari. – T.: Adabiyot va san'at, 1972
3. Matyoqubova T. G'afur G'ulom badiiyati. – T.: Fan va texnologiya, 2006
4. Matyokubova, T. Poetic imagery of nature // Theoretical & Applied Science, 2023. 02 (118), 521-524
5. Matyokubova, T., & Yakubov, I. (2020). Laboratory works of Gafur Gulam: poetic image and imagery. Journal of critical reviews, № 7, pp. 28-37.
6. T.Matyokubova Tuyg'u va kechinmani kitobxonga "yuqtirish" mahorati / FarDU. Ilmiy xabarlar - № 1, 2023. - B. 394-399
7. Nazarov B. G'afur G'ulom olami. – T.: Fan, 2004.
8. G'afur G'ulom va Samarqand. Ilmiy maqolalar to'plami. – Samarqand: Universitet, 2003.
9. G'afur G'ulom - o'zbek adabiyotining bayroqdori. – Samarqand: Universitet, 2003.
10. G'afur G'ulom - shoir, yozuvchi va olim. – Farg'ona, 2003
11. G'afur G'ulom. Mukammal asarlar to'plami. 12 tomlik. T.1. – T.: Fan,